

Україна – ЄС: співробітництво у сфері ядерної безпеки

I. В. Манжул

кандидат юридичних наук
Національної академії СБ України

У статті на основі нормативно-правових документів розкриваються основні напрямки та зміст співробітництва в сфері ядерної безпеки між Україною та ЄС, залежність вирішення проблем в зазначеній сфері для вступу України в ЄС, перспективи цього співробітництва.

Ключові слова: ядерна безпека, міжнародне співробітництво, Європейська співдружність, Евратом, МАГАТЕ, АЕС.

В статті на основі нормативно-правових документів розкриваються основні напрями та зміст співробітництва в сфері ядерної безпеки між Україною та ЄС, залежність рішення проблем в зазначеній сфері для вступу України в ЄС, перспективи цього співробітництва.

Ключевые слова: ядерная безопасность, международное сотрудничество, Европейское сообщество, Евратом, МАГАТЭ, АЭС.

This article on the basis of the normative legal documents shows us the areas and matters of the cooperation between Ukraine and EC, dependence of Ukraine's joining the EC on solving of the problems in this sphere, prospects of this cooperation.

Keywords: nuclear security, international cooperation, European community, International Atomic Energy Agency, nuclear power station.

Інтеграція України в європейські структури залежить і від рівня забезпеченості ядерної безпеки на вітчизняних АЕС та його відповідності вимогам МАГАТЕ. З часу партнерства України та ЄС питання забезпечення ядерної безпеки – одні з ключових, що входять до всіх перспективних програм співробітництва, реалізація яких знаходиться під постійним та неухильним контролем.

Метою зазначеної статті є аналіз спільних нормативно-правових документів, що стали правовою основою співробітництва України – ЄС, реалізації відповідно до них завдань забезпечення ядерної безпеки АЕС та перспектив вступу України до Євросоюзу.

Першою між Україною і Європейським співтовариством та його державами-членами була прийнята Угода про партнерство і співробітництво (далі – УПС) від 14.06.1994 р. [1], яка ратифікована Законом України від 10.11.1994 р. № 231/94, та набула чинності 1.03.1998 р. Угода передбачала: розвиток тісних політичних відносин шляхом постійного діалогу; сприяння торгівлі та інвестиціям і гармонійним економічним взаєминам; забезпечення умов для взаємовигідного економічного, соціального, фінансового, науково-технічного та культурного співробітництва, підтримку України в зміцненні демократії та завершення переходу до ринкової економіки.

Серед інших напрямів співпраці передбачалось виконання конкретних завдань у сфері ядерної безпеки, а саме:

1) виконання конкретних майбутніх угод між Україною та європейським агентством з атомної енергії про торгівлю ядерними матеріалами, ядерну безпеку, термоядерний синтез;

2) співробітництво в цивільному ядерному секторі у розв'язанні проблем, що виникли внаслідок Чорнобильської катастрофи та включають: спільне дослідження наукових проблем, пов'язаних з Чорнобильською аварією; боротьба з радіоактивним забруднен-

ням повітря, ґрунту та води; контроль і нагляд за радіоактивним станом навколишнього середовища; подолання наслідків надзвичайних ситуацій, пов'язаних з ядерною енергією/радіоактивністю; розв'язання проблеми безпеки зруйнованого 4-го енергоблоку в Чорнобилі; та ін.

На виконання зазначеної угоди був прийнятий пакет правових документів, в яких або безпосередньо або в контексті з іншими проблемами ставилось питання про забезпечення ядерної безпеки. Це неодноразові угоди про співробітництво у сфері мирного використання ядерної енергії та в галузі керованого термоядерного синтезу; взаємопорозуміння щодо співпраці України і ЄС в енергетичній галузі, Меморандум, План дій та ін. Розглянемо найбільш важливі із цих правових документів.

Так, 23.07.1999 р. між Кабінетом Міністрів України і Європейським співтовариством з атомної енергії було укладено декілька угод про співробітництво, це – угоди в галузі ядерної безпеки, у сфері мирного використання ядерної енергії, в галузі керованого термоядерного синтезу. Окремі з них з часом були прийняті в новій редакції, наприклад, угоди у сфері мирного використання ядерної енергії між Кабінетом Міністрів України і Європейським співтовариством з атомної енергії укладались 23.07.1999 р. (затверджено Постановою КМУ 7.03.2002р.) [2] та 28.04.2005 р. (затверджено Постановою КМУ 25.01.2006 р.) [3].

Порівняльний аналіз угод про співробітництво у сфері мирного використання ядерної енергії свідчить, перш за все, про продовження основних засад співробітництва; усталеними правовими нормами є норми, що визначають мету – співробітництво здійснюється лише в мирних цілях, для зміцнення загальних відносин; його форми: обмін технічною інформацією через звіти, візити, семінари, технічні наради тощо; персоналом, у тому числі з метою навчання, між лабораторіями та/або організаціями, що залучені

з обох сторін; зразками, матеріалами, приладами та апаратурою для експериментальних цілей; збалансованої участі у спільних дослідженнях і діяльності; інше.

Варто звернути увагу на «Керівні принципи розподілу прав на інтелектуальну власність, отриману в результаті спільних досліджень», які є основою для врегулювання цих питань у двох угодах та Додатком 1 до першої угоди. Розглянемо їх конкретніше, оскільки з 90-р. ХХ ст. позитивним аспектом міжнародних угод є включення до них правових норм щодо охорони об'єктів інтелектуальної власності, у тому числі інтелектуальної власності у сфері ядерної безпеки.

У Додатку зазначається, що всі дослідження спільні для сторін, здійснюються за спільно розробленими планами керування технологіями. Права та зобов'язання щодо інтелектуальної власності (далі – ІВ), що стосуються досліджень, зазначаються в них. Інформація або ІВ, отримана в ході спільних досліджень і не згадана в плані керування технологіями, розподіляється за згодою сторін відповідно до встановлених принципів. Кожен з учасників, якого це стосується, має право використовувати таку інформацію або ІВ для своїх власних цілей без будь-яких географічних обмежень.

Порівняльний аналіз змісту угод свідчить про значне розширення обсягу співробітництва, якщо в угоді від 23.07.1999 р. він включає галузі – дослідження безпеки ядерних реакторів, радіаційний захист, поводження з радіоактивними матеріалами, виведення з експлуатації, дезактивація та демонтаж ядерних установок, наукові дослідження щодо застосування гарантій до ядерних матеріалів, запобігання незаконному обігу ядерних матеріалів, то в угоді від 28.04.2005 р., рамками співробітництва зазначались – і керований термоядерний синтез (Ст. 5); і міжнародні передачі, торгівля ядерними матеріалами та надання послуг з ядерного паливного циклу (Ст. 7). При цьому наголошувалось, що будь-яка передача ядерних матеріалів, яка здійснюється

у рамках співробітництва, виконується згідно з відповідними міжнародними та багатосторонніми зобов'язаннями сторін і членів Європейського Союзу, які стосуються мирного використання ядерної енергії. Передача ядерного матеріалу здійснюється за умов, що ядерний матеріал використовується у мирних цілях, а не для будь-яких ядерних вибухових пристроїв або для досліджень чи розробки таких пристроїв; ядерний матеріал є предметом гарантій МАГАТЕ і Євроатому, за ст. 8 сторони мають запобігати незаконному обігу ядерних матеріалів через впровадження методів та техніки обліку і контролю ядерних та радіоактивних матеріалів.

Вагомі правові документи співробітництва були прийняті у 2005 р. Переважно цьому сприяла прийнята у 2003 р. ЄС Європейська політика сусідства [4], яка є нововведенням до Договору про Євросоюз, а саме його ст. 7а встановлює можливість розвитку «привілейованих зв'язків» ЄС з країнами його «сусідів» ... з метою створення простору процвітання та добросусідства. Для цього ЄС може укладати відповідні спеціальні угоди з такими країнами.

У 2005 році було прийнято два значущих для України та ЄС правових документи – План дій Україна – ЄС та Меморандум про взаємопорозуміння щодо співпраці України і ЄС в енергетичній галузі. План дій Україна – ЄС [5] передбачав визначення стратегічних рамок співробітництва на трирічний період, встановлював перелік пріоритетів як у рамках, так і поза рамками УПС між Україною та ЄС. Цей план передбачав зміцнення стратегічного партнерства, спільні дії з наближення законів України до стандартів ЄС, а також щодо дотримання прав людини, провадження ринкової економіки, стабільного розвитку та ін. Щодо дій у сфері ядерної безпеки, вони зазначались як у загальному контексті (посилення співробітництва у сфері роззброєння та нерозповсюдження ядерної зброї, імплементація Меморандуму про закриття ЧАЕС, включаючи завершення будів-

ництва та введення в дію ядерних реакторів Х2/Р4 відповідно до міжнародних стандартів щодо ядерної безпеки; розвиток співробітництва у боротьбі з незаконною торгівлею зброєю та ядерними матеріалами), так і безпосередньо розділом «Продовження співробітництва з питань атомної енергії та ядерної безпеки». В ньому викладались, крім вищезазначеного, такі напрями співробітництва – зміцнення Державного комітету ядерного регулювання України; вжиття заходів щодо забезпечення набуття чинності та імплементації угоди, укладеної з Євроатомом про співробітництво у сфері мирного використання ядерної енергії; досягнення результатів у знятті з експлуатації ЧАЕС; продовження роботи щодо впровадження Плану здійснення заходів на об'єкті «Укриття» з метою перетворення 4-го енергоблоку в екологічно безпечний об'єкт; прийняття стратегії щодо радіаційних відходів.

Більшість з основних аспектів поглиблення співпраці за Планом дій «Україна – ЄС» було виконано – у грудні 2005 р. Співтовариство надало Україні статус країни з ринковою економікою для антидемпінгових процесів, поглиблено співпрацю у секторі економіки та транспорту. У травні 2008 р. Україна приєдналась до СОТ. Щодо завдань у сфері ядерної безпеки, то відповідно до запланованого у 2002 р. набрала чинності Угода між Україною та ЄС про співробітництво у сфері мирного використання ядерної енергії, продовжено роботи щодо забезпечення безпеки ЧАЕС.

План дій Україна – ЄС втратив чинність у березні 2009 р., що пов'язано із закінченням строку дій та у зв'язку із схваленням Порядку денного асоціації Україна – ЄС.

У контексті виконання Плану дій ЄС – Україна у 2005 р. був підписаний Меморандум про взаємопорозуміння щодо співпраці України і ЄС в енергетичній галузі від 1.12.2005 р. [6], який мав окремі положення щодо ядерної безпеки України, а саме: ядерна безпека відноситься до переліку осно-

вних проблем, що стоять перед Україною та ЄС, а також є ключовим елементом безпеки енергопостачання в Україні. За підтримки Співтовариства Україна має розробляти та зобов'язується впроваджувати програми підвищення безпеки для всіх АЕС. Меморандумом обидві сторони прийняли рішення співпрацювати за планами дій, які охоплюють п'ять конкретних сфер, у тому числі, на першому місці – ядерна безпека, що передбачає забезпечення ядерної безпеки діючих українських АЕС. Україна також підтвердила зобов'язання створити Фонд зняття з експлуатації ядерних установок та дотримання Загального плану щодо радіоактивних відходів і відпрацьованого ядерного палива. Значення Меморандуму полягає в наявності спільних завдань енергетичної політики ЄС та України, які зорієнтовані на втілення стратегічних інтересів у сфері диверсифікації та безпеки постачання енергоресурсів, а також електроенергетики. В спеціальній літературі підкреслюється вагомість вирішення питань ядерної безпеки Меморандумом від 1.12.2005 р. [7].

Відповідно до положень Меморандуму, ЄС мала зобов'язання підтримати набуття членства України в Договорі про Енергетичне співтовариство (ДЕС), за умови позитивної оцінки стану ядерної безпеки діючих українських АЕС. А. І. Шевцов, М. Г. Земляний, А. З. Дорошкевич зазначають, що «вимоги ЄС до рівня ядерної безпеки країн-кандидатів ґрунтуються на двох головних засадах: країни-кандидати мають досягти рівня ядерної безпеки, прийнятого в країнах-членах; вимоги до країн-кандидатів не повинні бути вищими, ніж вимоги до країн – членів ЄС. Вимога підвищення рівня ядерної безпеки конкретизується переважно на підставі положень Конвенції про ядерну безпеку. Рівень вимог до кожної країни є різним – від імплементації загальних рекомендацій стосовно ядерної безпеки до виведення з експлуатації АЕС» [8]. Україна стала членом ДЕС у вересні 2010 р.

У січні 2007 року було започатковано діяльність тристоронньої групи Україна – ЄК – МАГАТЕ, програма роботи якої спиралась на поточні плани співробітництва України з Агентством у сфері ядерної безпеки: проектну безпеку; експлуатаційну безпеку; поведження з радіоактивними відходами та зняття з експлуатації; питання регулювання. Погодившись на створення тристоронньої групи ЄК – МАГАТЕ – Україна, українська сторона відстояла верховенство експертизи МАГАТЕ при проведенні оцінки стану безпеки діючих блоків АЕС. Таким чином, метою Спільного проекту ЄК – МАГАТЕ – Україна ставилось підтвердження відповідності рівня безпеки українських АЕС міжнародним стандартам і вимогам з ядерної безпеки.

До цієї роботи було залучено вітчизняних фахівців і міжнародних експертів – представників Європейської Комісії і МАГАТЕ. Оцінка відповідності українських АЕС ставилась за напрямками – проектна безпека, експлуатаційна безпека, поведження з радіоактивними відходами (РАВ) та виведення АЕС з експлуатації, регулятивні питання. Оцінку безпеки за всіма напрямками було проведено на кожному з 15-ти діючих енергоблоків на основі самооцінки та незалежної перевірки. В лютому 2010 р. реалізацію Спільного проекту ЄК – МАГАТЕ – Україна з оцінки безпеки українських АЕС на відповідність міжнародним стандартам та вимогам з ядерної безпеки завершено. В чотирьох областях перевірки була підтверджена відповідність більшості вимогам МАГАТЕ з безпеки. Робота, проведена у рамках Спільного проекту в Україні, є унікальною і не має аналогів у світі. В жодній країні не проводилась така масштабна і комплексна оцінка безпеки атомних електростанцій.

Порядок денний асоціації Україна – ЄС [9] (далі – ПДА) є другим поколінням дій Плану дії Україна – ЄС, схвалений 23.11. 2009 р. шляхом обміну відповідних нот. Реалізація ПДА здійснюється на принципах спільної власності та спільної відповідальності за кінцевий

результат. За ПДА має здійснюватись якісна зміна відносин між Україною та ЄС, їх перехід від партнерства і співпраці до політичної асоціації та економічної інтеграції. Розділ «Економічне співробітництво» пунктом 6. «Співробітництво у сфері енергетики, включаючи ядерну безпеку» має положення про продовження співробітництва щодо спільного проекту ЄС – МАГАТЕ – Україна стосовно оцінок ядерної безпеки українських атомних станцій.

На сучасному етапі йде реалізація 7-рамкової програми (далі – РП7) ЄС з досліджень, технологічного розвитку та демонстрації ідей [10] (на 2007–2013 рр.), яка затверджена Європейською Комісією 6 квітня 2006 р. РП7 організована за чотирма напрямками, один із яких передбачає ядерні дослідження. В межах РП7 Євроатомом створено дві спільні програми, одна охоплює непрямі дії в галузі енергії термоядерного синтезу, ядерне ділення та захист від радіації. Інша програма охоплює прямі дії в ядерній галузі Спільного дослідницького центру Європейської Комісії, що був створений в межах Угоди про Євроатом й залишається провідним інститутом в галузі ядерних досліджень у Європі.

Питання ядерної безпеки в співробітництві між Україною та ЄС тісно пов'язане із європейським шляхом України. На погляд Б. О. Парахонського, мають відбутись трансформативні зміни за такими напрямками – політичний (розвиток демократичних інститутів, забезпечення верховенства права, тощо), економічний (створення конкурентоспроможної ринкової економіки), правовий (адаптація законодавства України до законодавства ЄС) [11, с. 63].

Сьогодні відносини України з ЄС доповнюються співпрацею у рамках «Східного партнерства», зміст цієї політики був оприлюднений Єврокомісією 1 грудня 2008 р. і спрямований на врегулювання відносин із «східними партнерами» – країнами Східної Європи та Південного Кавказу (Україною, Молдовою, Білоруссю (умовно), Грузією, Вірменією, Азербайджаном). Але, як відзначає

Г. М. Яворська, така політика є спробою ЄС забезпечити безпеку своїх кордонів і не передбачає перспектив членства в ЄС. В цих умовах Україна може лише зосередитись на можливостях секторальної (економічної та енергетичної) інтеграції до структур ЄС [12, с. 76]. Таким чином, можливості повноправної участі України в системі Європейської безпеки, у тому числі, ядерної, обмежені. Ще категоричніше висловлюються В. П. Горбулін та О. В. Литвиненко, вказуючи, що міжнародна система підтримки загальноєвропейської та світової системи безпеки знаходиться в стадії руйнації, членство України в ООН, ОБСЄ, Раді Європи, партнерські відносини з НАТО і ЄС не створюють надійних механізмів усунення загроз національній безпеці [13, с. 20].

Крім того, як зауважують А. І. Шевцов, М. Г. Землянський, А. З. Дорошкевич, «загальною рисою сьогоднішньої політики країн ЄС в ядерній сфері є зміна пріоритетів: якщо раніше головною ціллю був розвиток АЕС і підприємств ядерно-паливного циклу, то сьгодні зусилля спрямовані на оптимізацію технічних характеристик, продовження термінів експлуатації, розробку інноваційних технологій з врахуванням питань конкурентоспроможності, поліпшення сприйняття громадськістю через стабільний прогрес з точки зору безпеки, мінімізації відходів і викидів у навколишнє середовище» [8].

Таким чином, підводячи підсумки двостороннім відносинам України – ЄС (ЄВРОАТОМ), доходимо висновку щодо: активного зростання співпраці в сфері забезпечення ядерної безпеки, яке задовольняє інтереси безпеки Євросоюзу відносно своїх кордонів; невіршеності основного питання співпраці для України – вступу до ЄС, не дивлячись на виконання вимог щодо відповідності безпеки українських АЕС вимогам Євросоюзу; нестабільності європейської політики в справі вирішення проблем загальної безпеки, у тому числі ядерної, шляхом укладання міжнародних угод з сусідніми країнами.

Література

1. Угода про партнерство і співробітництво (далі – УПС) від 14.06.1994 р. // <http://zakon.rada.gov.ua>
2. Угода про співробітництво між Кабінетом Міністрів України та Європейським співтовариством з атомної енергії в галузі ядерної безпеки від 23.07.1999 р. // <http://zakon.rada.gov.ua>
3. Угода між Кабінетом Міністрів України та Європейським співтовариством з атомної енергії про співробітництво у сфері мирного використання ядерної енергії від 28.04.2005 р. // <http://zakon.rada.gov.ua>
4. Європейська політика сусідства // <http://zakon.rada.gov.ua>
5. План дій Україна-ЄС // <http://zakon.rada.gov.ua>
6. Меморандум про взаємопорозуміння щодо співпраці України і ЄС в енергетичній галузі від 01.12.2005 р. // <http://zakon.rada.gov.ua>
7. *Власюк О. С.* Проблеми міжнародного співробітництва України в галузі ядерної енергетики / О. С. Власюк, Д. К. Прейгер // Стратегічна панорама. – 2008. – № 1. – С. 12-19.
8. *Шевцов А. І.* Ядерна безпека в Україні та євроінтеграційні процеси / А. І. Шевцов, М. Г. Землянський, А. З. Дорошкевич // Стратегічна панорама. – 2004. – № 4 // <http://www.db.niss.gov.ua>
9. Порядок денний асоціації Україна – ЄС // http://ec.europa.eu/delegations/ukraine/documents/eu_uk_chronology/association_agenda_ukr.pdf
10. 7-рамкова програма ЄС з досліджень, технологічного розвитку та демонстрації ідей // Програми та інструменти інноваційного розвитку економіки Європейського Союзу. Українські проєкції. – К.: ФО-П Т. А. Кінько, 2006. – С. 26-31.
11. *Парахонський Б. О.* Європейський шлях України / Б. О. Парахонський // Стратегічна панорама. – 2007. – № 2. – С. 61-67.
12. *Яворська Г. М.* Відносини Україна – ЄС у новому геополітичному контексті / Г. М. Яворська // Стратегічна панорама. – 2009. – № 2. – С. 72-77.
13. *Горбулін В. П.* Політика національної безпеки України: актуальні виклики, актуальні відповіді / В. П. Горбулін, О. В. Литвиненко // Стратегічна панорама. – 2009. – № 2. – С. 19-25.
14. *Шевцов А. І.* Вказ. пр.